

Jaroslav Goll a jeho žáci, (edd.) Bohumil Jiroušek, Josef Blüml, Dagmar Blümllová,
 České Budějovice 2005, Jihočeská univerzita v Českých
 Budějovicích a Nová tiskárna Pelhřimov 2005, 700 s.,
 ISBN 80-7040-780-8 (Jihočeská univerzita); 80-86559-43-2
 (Nová tiskárna Pelhřimov)

Sborník příspěvků z vědecké konference *Jaroslav Goll a jeho žáci*, pořádané Historickým ústavem Jihočeské univerzity ve spolupráci se Státním okresním archivem v Českých Budějovicích ve dnech 6.-8. dubna 2005, je rozsáhlým souborem textů, jejichž autoři se zamýšlejí nad Gollovou školou jako složitým fenoménem české historické vědy, usilující přitom o postžení plurality soudobého dějepisectví v jeho aspektech inspiračních, teoretických, metodologických, a to nejen v kontextu české a evropské historiografie, ale rovněž v souvislostech ryze individuálních, dotýkajících se jak Golla, tak jeho současníků a následovníků. Jak v úvodním referátu *Historik Jaroslav Goll a jeho místo v českém dějepisectví* poznamenal Bohumil Jiroušek, konference nepochybně nepřinesla (a ani přinést nemohla) odhalení všech složitostí Gollovy školy, avšak otevřela prostor pro mnohostranné uchopení nejednoznačné situace přelomu 19. a 20. století, s výrazným přesahem do jeho první poloviny, v níž tvořili nejen čeští historikové; ukázala, jak lze jejich dílo chápat a interpretovat. Publikované příspěvky svou obsahovou rozmanitostí i rozdílnou koncepcí sami o sobě nejlépe dokládají Jirouškův názor, že Gollovu školu v její složitosti „nelze osvětlit [ani] tvrzením o přichylnosti žáků ke svému učiteli, dokonce ani vzájemným přátelstvím – víme, co tu bylo animozit i zcela neskrývaných nepřátelství. Fenomén Gollovy školy tak možná je nejsnadnější – a také nejpresnější vymezit negativně, jako stmelení se proti romantickým iluzím Františka Palackého a Tomáše G. Masaryka, které jsou filozoficky inspirativní, historicky však věrohodně nepodložitelné.“ (s. 21). Gollova škola je tak recenzovaným sborníkem prezentována mnohem více jako volné spojení zcela nepřehlédnutelných a často značně protichůdných individualit, jež bylo dáno především nesouhlasem s přežívajícími a zároveň navracejícími se romantizujícími tendencemi dosavadního historického a zejména filozofického myšlení, jež samo sebe považovalo za určující pro uchopení základních otázek dějinného vývoje, zejména dějinného vývoje českého národa, než jako kolem svého učitele a zakladatele důsledně organizovaná skupina historiků. Její nesourodost, nejednoznačnost a v mnoha ohledech zřejmou nevyjasněnost pak naznačil ve svém příspěvku o Pekařovi Zdeněk Beneš, který nejen zapochyboval o Pekařově gollovství, ale závěrem si položil

vskutku provokativní otázku. Byla Gollova škola opravdu „školou“?, aby hned vzápětí poměrně pregnantně naznačil, kudy se má odpověď na ni ubírat: „Její tmelem byla organizačně institucionální jednota jejího původu, což je pro definici historické školy sice postačující, ale nemusí to být rozhodující. Všimněme si jedné možná trochu opomíjené skutečnosti: my neumíme českou historiografii – což platí také pro její jednotlivé vnitřní proudy – první poloviny minulého století vlastně ani pojmenovat. Běžně užívané její označení jako ‚pozitivistické‘ je evidentně nepřesné a metodologicky nepřínosné. Nedostatek hlubších analýz její povahy a vývojových variant a možností obcházíme až příliš často užíváním termínu Gollova škola. Je proto možná na místě se ptát, zdali není tento termín spíše označením sociokulturního fenoménu, sloužícího zároveň k naší vlastní sebereflexi, než opravdu teoreticko-metodologické orientace české historické vědy dané doby, a v tom implicitně i její metodické vybavy a jejího užívání.“ (s. 340-341).

Beneš tak vlastně upozornil na problém identity Gollovy školy, kterou takřka výhradně spojujeme s pozitivismem. „Tento český historický pozitivismus byl značně opožděn proti svému evropskému protějšku. [...] Užíváme-li názvu pozitivismu pro gollovské dějepisectví, můžeme myslet jen na pozitivismus metodický a filologický, pozitivismus chápaný jako odvrát od bádání o minulosti doprovázeného apriorními představami například o povaze národa, jedinečnosti jeho dějin, o smyslu dějin, o národním a výchovném poslání historie, o nadřazenosti koncepce nad detailními fakty. Gollův program znamenal zdůraznění detailního analytického studia proti všeobecným úvahám, střízlivou práci s prameny. Nedovoľoval vkládat do výsledku analýzy nic, co z materiálu neplyne, odmítal apriorní koncepcce jako východisko historikova přístupu k analýze, popíral nadřazenost mimovědeckých důsledků i předpokladů historie nad autonomními hodnotami vědeckého poznání.“¹ Vzhledem k tomu, že již z první generace Gollových žáků vycházejí historikové, kteří ve svém díle projevují dostatek porozumění pro moderní tendence evropského historického a filozofického myšlení a mnohé z jeho podnětů začnou dokonce sami rozvíjet, čímž se pozitivistickým postulátům pozvolna nenávrtně vzdalují, můžeme skutečně jen stěží považovat Gollovu školu za jednotný fenomén české historické vědy.

Jestliže Gollova představa pozitivistické historie se zakládala na nestranném bádání a práci s prameny, jež apriori vylučovaly tzv. vyšší složky historického poznání, tedy koncepce zasažené filozofií a ideologií, a odmítala jakékoli zohledňování aktuálních společenských, popřípadě politických potřeb, je nepochybně překvapující, jak systematické bylo úsilí Gollovo i jeho žáků namířené k ovládnou-

1 JAROSLAV MAREK, *O historismu a dějepisectví*, Praha 1992, s. 135.

tí české historické vědy a institucí s ní spojených. Jednalo se skutečně o uvědomě-
lý proces, realizovaný jednak Gollem, jenž na sebe – jako jediný – vzal záhy roli
zakladatele historické školy a jehož problematické vztahy s některými kolegy his-
toriky se postupně umenšovaly v důsledku toho, že byly vázány právě na Gollovu
generaci, která koncem 19. století uvolňovala důležitá místa, jednak jeho žáky,
kteří zaujali významné pozice v důsledku nevyhnutelné – na přelomu 19. a 20. sto-
letí vrcholící – generační obměny. Podstatu tohoto strategického systému vystihu-
je na příkladu respektující rivality Jaroslav Golla a Jaromíra Čelakovského příspě-
vek Luboše Velka, kde zaznívá jistě pozoruhodný názor, že Goll a Čelakovský se
v metodologických otázkách v podstatě shodovali, nebo jen nevýrazně odlišovali
(s. 193-194).² Skutečně rozdílné pak byly jejich vědecké kariéry, strategie a takti-
ky, jež vedly až k tomu, že cílevědomě budovaná Gollova škola „prakticky cele
ovládla probíhající generační výměnu v české historiografické obci a zřetelně uká-
zala možnosti mocenského využití po léta Gollem budovaného klientského systé-
mu založeného na základě vztahu učitel – žák. Z druhé strany je pak markantní
mocenský deficit těch, kteří podobným klientským zázemím nedisponovali. Čela-
kovský, který svoji školu nikdy nebudoval, tak stál bez vlastních žáků a bez dosa-
vadních spojenců z valem vymírající starší generace.“ (s. 242). V jistém slova smys-
lu tak Velek nastínil existenci Gollovy školy jako problém společensko-vědního
fenoménu, jehož povaha není primárně dána metodologií, ale právě ambicemi její-
ho zakladatele a jeho prvních žáků opanovat českou historii, navzdory tomu, že
paralelně s těmito snahami se dostavovaly první projevy postupného rozkladu této
první a poslední české historické školy.

Samotná Gollova pozice v českém vědeckém prostředí stojí jistě za úvahu a do
sborníku zahrnuté detailní analýzy některých jejích aspektů jasně ukazují, jak silně
byl Goll provázán ve svém působení se svými předchůdci i současníky, jak důleži-
tá pro něj byla generace jeho žáků. Obvykle se v kontextu české historiografie zdů-
razňuje vědomí příslušnosti ke Gollovi a k jeho metodologii, jímž se vyznačova-
lo nejen vědecké myšlení jeho prvních nástupců a pokračovatelů. S ohledem na
tuto tradici je třeba ocenit studii o kontroverzním Jindřichu Vančurovi, kterou ve
sborníku publikovala Doubravka Olšáková. Vančura sice nepatřil přímo mezi tzv.
Gollovy žáky, avšak zažil – a jak autorka studiem pramenů dokazuje – dokonce
i vítal jeho nástup na univerzitu a vlastní vědeckou kariéru začal úspěšně rozvíjet
právě pod ochranou Gollovou. Autorka se zaměřila na požití proměn Vančurova

2 U nás dosud tradičně a přehnaně zdůrazňované moderní metodologické faktory v Gollově vědeckém
působení přitom dle mého soudu nehrají ve srovnání obou historiků výraznější roli, a pochybují, že
lze ve srovnání metodiky a metodologie obou dvou učenců shledat nějakých pro jejich vědecký roz-
měr podstatnějších odlišností.

vztahu ke Gollovi, který ačkoli začínal jako velmi korektní vztah dvou navzájem se respektujících a uznávaných historiků, přes mnohé peripetie nabyt až podoby zarytého nepřátelství. Ukazuje, že v tomto vztahu nešlo jen o polaritu Goll – Vančura, ale že je třeba jej nahlížet v souvislosti s Vančurovým vztahem k Tomkovi, za jehož žáka se až do konce života považoval, a především v souvislosti s Vančurovým příklonem k realistům a jeho osobním přesvědčením o blízkém vztahu k Masarykovi, o němž píše pozdější Vančurovi životopisci a o němž se sám tak rád zmiňoval zejména po vzniku republiky, a to na úkor vazeb ke Gollovi: „Časté korekce, kterých se Vančura dopouští ve svých vzpomínkách, resp. opomíjení Gollových zásluh či vazeb k jeho osobě v 80. a 90. letech 19. století, poukazují na to, že Jindřich Vančura se snažil toto období ve zpětné reflexi překrýt prizmatem svého postoje v tzv. sporu o smysl českých dějin, který rozpoutal roku 1911.“ (s. 248). Autorka dále upozorňuje, že ještě v 80. letech 19. století byl Masarykův vliv na Vančuru srovnatelný s vlivem Gollovým, neboť zprávy o tehdejších Masarykově zásadním významu pro jeho vědeckou orientaci se objevují jen v díle Vančurových životopisců-obdivovatelů, kteří se jeho biografií zabývali převážně po vzniku samostatného Československa. „Vazby a vztahy Vančura – Masaryk v 80. a 90. letech v ničem nepřekračovaly vztahy v úzkém okruhu realistů navzájem. Naopak, vzhledem k publikovaným statím historiografické činnosti Vančury dominuje tomuto období Vančurův vztah ke Gollovi, jakožto hlavnímu reprezentantu české historiografie. [...] Vančurova činnost z tohoto období jej jednoznačně vřazuje do aktivního okruhu českých historiků, jejichž aktivity se zprvu profilovaly v prostředí boje o pravost Rukopisů a po ustavení ČCH právě na jeho půdě. Vančura se v této době vyznačoval jak svou nadměrnou aktivní politickou činností, tak i relativně úspěšnou publikační činností nejen na stránkách denního tisku, ale i v odborných publikacích.“ (s. 251). Vančurův rozhodný příklon k Masarykovi Olšáková umisťuje do druhé poloviny 90. let a uvádí jej do kontextu s Českou modernou, která ve svých útocích na starší literární generaci neopomněla ani Vítězslava Háalka. Jestliže Goll Masarykovi zazlival, že umožnil Macharovi, aby v jeho nové revue *Naše doba* publikoval kritický fejeton o Háalkovi, s nímž byl osobně svázán, Vančurovo přátelství s Macharem jej logicky uvedlo do větší blízkosti Masarykovy.

Studie Doubravky Olšákové velmi dobře ukazuje, že konec 19. století znamenal pro Gollův pozitivismus úspěšnou konfrontaci s Masarykovým realismem. V osobnosti Jindřicha Vančury lze nepochybně spatřovat nepodařený pokus o rozřešení sporu těchto dvou myšlenkových koncepcí ve prospěch realismu. Jestliže Vančura jako překladatel Denisových prací *Konec samostatnosti české a Čechy po Bílé hoře* cítil potřebu dílo faktograficky zpřesnit, nejednalo se pouze o působení pozitivismu, které by jej dovedlo ke značným úpravám původního textu. Vedle bohatého poznámkového aparátu, do něhož Vančura zahrnul faktografické korekce a doplňky, se jako mnohem zásadnější jeví rozšířené citace a úpravy vlastního

Denisova výkladu, jež překladatel provedl pod nezpochybnitelným vlivem realismu. Na druhé straně rovněž samotné Denisovy práce, jež byly recenzenty reflektovány nejčastěji jako texty stojící na pomezí historie, filozofie a psychologie, což byl mimochodem v mnoha případech typický znak soudobé francouzské historiografické produkce, Vančuru posouvaly k pozměněnému historickému myšlení, jež uplatnil právě v těchto textových korekcích. „V dobovém ovzduší se pokusil o naplnění postulátů vědeckého realismu při překladu Ernesta Denise do češtiny. Tomu odpovídá celková struktura jeho oprav a vsuvek, přičemž každá skupina oprav nachází v realismu své opodstatnění. [...] Samotný Vančura se však nepovažoval pouze za překladatele Denisova díla, ale přímo za jeho spoluautora. [...] Toto dílo se mělo stát základním kamenem nového směru české historiografie, který se měl profilovat jako realistický či jako historický realismus.“ (s. 266-267) Najít odpověď na otázku, proč se Vančurovi tento záměr nezdařil, nebude nesnadné. Ostatně sama autorka studie tak do značné míry učinila, když uvedla: „Vývoj evropské historiografie, již představoval na pražské fakultě Jaroslav Goll, se však ubíral jinudy. Vančura se tak i přes svou aktivní angažovanost v českých historických kruzích ocitá mimo hlavní proud. [...] Jeho snaha ustavit českou historiografii na nových základech představuje z pohledu dějin české historiografie slepou větev doznívání pozdně obrozenecké historiografie obohacené o východiska vědeckého realismu.“ Skutečnost, že Vančurova snaha nenašla v kontextu české historické vědy opodstatnění ani následovníků, ukazuje, jak pevně byly prozatím Gollem vštípené zásady pozitivismu ukotveny v českém dějepisectví.

Tradiční představa Jaroslava Golla jako nestranného vědce-historika je pak v brilantním příspěvku Lenky Řezníkové doplněna charakteristikou Gollova vztahu k umělecké literatuře, beletrii i poezii a jeho zapojením do kontextu české literární moderny. „Z pozic amatérů, kteří neměli (alespoň v českém prostředí) odborné historické školení a jejichž myšlení o minulosti nebylo tedy disciplinováno naučenými akademickými postupy, kritizovali modernisté stávající historickou vědu, její gnozeologická východiska, postupy, proklamované cíle i konkrétní výstupy. Program literární generace devadesátých let nebyl zdaleka jen literární. Vyzakoval kulturně kritickou ambici širokého formátu, jež se nezastavovala ani před otázkami teorie a filozofie dějin a jež spoluvytvářela kontext paradigmatického rozhraní, označovaného dnes obvykle výrazem ‚krize historismu‘. Jaroslav Goll jako jeden z vůdčích představitelů soudobé univerzitní historiografie a básník lumírovské školy nemohl tak zůstat modernou nepovšimnut. Jako historik a literát spojoval v jedné osobě dvě duchovní a tvůrčí roviny, jež modernu na výsost zajímaly. Právě na Gollovi lze proto také ukázat, jak svět krásné literatury a svět historiografie prorůstaly i v životě osobností, které maximální od-izolování vědy a umění pěstovaly programově, byť jím třeba i trpěly.“ (s. 311). Autorka připomíná, že dílo Gollovo je v kontextu české historiografie obvykle redukováno primárně

na práci dějepisnou, ačkoli se Goll s uměleckou literaturou nikdy definitivně nerozešel, domnívá se, že „mu pomáhala vyvažovat strohost a přísnou disciplínu práce historiografické“ (s. 309). Upozorňuje, že Česká moderna se ke Gollovi jaksi zpětně přihlásila, když ocenila jeho podíl na sporech o Rukopisy. Byl to především Gollův criticismus, který oslovil mladé literáty a motivoval je k tomu, aby Golla prohlásili za jeden ze svých výchozích momentů. Golovo působení tak přesáhlo rámec univerzitní historiografie a získalo podstatně širší dopad. Skutečnost, že vedle svých opravdových žáků, jež byli vystaveni jeho soustavnému a promyšlenému působení, dokázal Goll oslovit rovněž mladou literární generaci, nás snadno vrací k Benešem naznačené otázce, zda Gollova škola nebyla spíše socio-kulturním fenoménem, a to ještě před koncem 19. století. Nezávisle na Benešovi Řezníková podotýká: „Máme-li tedy potíže najít skutečné žáky Jaroslava Golla mezi historiky, nabízí se otázka, zda je vůbec hledáme na tom správném místě a v tom správném oboru! Hyperbola – jistě, v daném kontextu ovšem nikoli zcela neopodstatněná.“ (s. 312). Vztah České moderny k Jaroslavu Gollovi ale Řezníková prezentuje jako problémový. Počáteční souznění s ním totiž narušila Gollova příslušnost k lumírovské poetice, kterou nechal naplno zaznít nejen v souvislosti s obhajobou Háška vůči Macharovu ataku, ale v konkrétní podobě i v překladu vybraných básní Baudelairových *Květnů zla*, kultovního textu moderního básnictví, jež společně s Vrchlickým uchopil právě z hlediska principů dožívající lumírovské školy. „Na odmítnutí výboru se jistě podepsala již nekompatibilita obou poetických systémů, poetiky Lumíru, z níž překlad vzešel, a poetiky symbolismu, z jejížž pozic byl recenzován. S představami nastupujících modernistů se muselo značně rozcházet již samo lumírovské pojetí dekadence.“ (s. 313). Goll však nebyl odmítnut jen jako literát, ale rovněž jako historik. Ti, kteří před nedlouhým časem považovali Golla za svého předchůdce, se náhle ztotožnili s Masarykovým výkladem dějin i s jeho kritikou gollovského historického empirismu. V jejich proklamacích tak zaznívala kritika gollovské historiografie, která používala „k dosažení pochybných cílů stejně pochybné metody!, ignorovala „závažné gnoseologické problémy a ostatně ani nekorespondovala s požadavky modernizující se společností“ (s. 315). Vztah moderny ke Gollovi autorka interpretuje jako záležitost politickou. V ní Goll vystupuje jako nepřehlédnutelná a trochu podivuhodná postava českého intelektuálního světa, jež je reflektována protichůdnými myšlenkovými koncepcemi, jednou jako inspirační zdroj, podruhé jako nesmiřitelný element. A tak ve chvíli, kdy přes osobu Gollovu a jeho zásluhy o uvedení Baudelairovy dekadentní poezie do naší literatury napadli někteří Masarykovi stoupenci modernu, resp. *Moderní revue*, byla osobnost Gollova opět vzata na milost, tentokrát díky vytržitému a kultivovanému stylu, jímž Gollovy práce vynikaly. Autorka dospívá k závěru, že Goll historik a v neposlední řadě i literát se tak v polemikách konce století stává vskutku věcí veřejnou. Dodejme, že se tak dělo v rozporu

s původní představou objektivní pozitivistické vědy, jež měla být prosta veškerého mimovědeckého usilování. „V žádném případě to ovšem nelze považovat za znevážení Gollovy osobnosti. Uznala-li moderna jeho profesní kvalifikaci a do značné míry i jeho umělecké sklony z důvodů v podstatě jen politických, jeho skutečný význam, badatelské zásluhy ani literární schopnosti to nijak neumenšuje. Vždyť i jeho zneuznání v polovině devadesátých let bylo motivováno politickými zřeteli, a bylo tedy na jeho skutečném díle prakticky nezávislé.“ (s. 317). Příspěvek Lenky Řezníkové tak vypovídá nejen o Gollovi, ale především o komplikované situaci konce 19. století, v níž musela Gollova škola poprvé výrazně obhajovat svou existenci.

Mezi publikovanými příspěvky pak jistě zaujmou studie zaměřené především na objasnění metodologie a teoretických východisek Gollových žáků. Je to především Benešova trojí mikrosonda do Pekařova historického myšlení, která hledá odpověď na otázku, zda byl Pekař gollovcem, a dále Nodlův široce pojatý výklad o Bedřichu Mendlovi a sociálních dějinách středověku.

Benešova interpretace způsobu Pekařovy historické práce akcentuje její „rozumější“ ráz. Kdybychom chtěli typ jeho historické práce souhrnně pojmenovat, bude se jako nejvhodnější označení patrně jevit termín „rozumější historiografie“ (s. 334). Na jeho ustálení se vedle obecně přijímaných zásad vědecké práce podílí osobní, individuálně psychologicky založený styl historikova myšlení. Určit jejich podíl na utváření historikova myšlení je však nesnadné. Benešův postup si klade cíl poněkud menší: načrtnout některé z rysů Pekařovy vědecké individuality. Terminologická mikrosonda sonda umožnila mu postihnout Pekařovu reflexi sebe samého: zatímco sám sebe nejčastěji označoval za „empirického“ či „empiricky-kritického“ historika, v počátcích sporu o smysl českých dějin se prezentoval jako realista a v posledních letech své kariéry pak jako pozitivista. S největší pravděpodobností však neměl na mysli konkrétní historickou školu, ale spíše způsob filozofického a vědeckého myšlení. Psychologicko-metodologickou mikrosondou postihuje Beneš Pekaře jako sebevědomého a velitelského, a to v protikladu ke křehkému Gollovi. Klade vedle sebe dva sugestivní obrazy: „Goll jako analytik, uvažující ‚krok za krokem‘, Pekař jako syntetik, uvažující ‚celostně‘, jakoby intuitivně, spoléhající na svůj ‚historický čich‘, jak sám říkal.“ (s. 338). Třetí Benešova mikrosonda teoretická představuje Pekaře jako historika „angažovaného a bojujícího. Snad každý Pekařův text se vyslovoval k aktuálním problémům překračujícím interně badatelské potřeby. A pokud ne, tak aktuální mimovědecký rámec sám vytvářel nebo vytvářet napomáhal.“ (s. 339). Základ Pekařova historického myšlení pak Beneš vidí v tzv. „předvědeckých přirozených teoriích“. Ztotožňuje se s někdejšími Slavíkovým názorem, že teprve svými polemikami přiměl Pekaře, aby se začal soustavně zabývat teoretickými problémy. Otázka po Pekařově gollovství není v závěru Benešova příspěvku jednoznačně rozřešena. Snad nejvhodnějším

způsobem složitost odpovědi na ni skutečně vystihuje formulace byl i nebyl, tedy byl ve smyslu metodologickém a nebyl ve smyslu „nadempirických“ složek svého historického myšlení. Onu nejednoznačnou odpověď ale můžeme chápat jako vyjádření Pekařova osobitého vědeckého zaměření. Gollův žák, jenž patřil k těm nejnadanějším, se nespokojil s pouhým osvojením si potřebných metodologických postupů a dokázal je ve svém díle pozoruhodně obohatit. Ostatně právě tvůrčí talent byl tím, čeho si Goll na svých žácích cenil nejvíce.

Gollův pozitivismus, pozměněný, či spíše obohacený jeho prvními žáky, zejména Pekařem a Šustou, pak v mnohém určoval základy meziválečné české historiografie, která se vyznačovala pluralitou přístupů, jež ve své hloubce byly závislé na intelektuálních a vědeckých dispozicích každého historika. Jedině jejich prostřednictvím mohly být vstřebávány podněty moderního evropského historického a dalšího společensko-vědního myšlení, které původní představu pozitivistického bádání postupně revidovaly a zároveň mnohým historikům, například Slavíkovi, Kalistovi nebo Kutnarovi, umožňovaly formulovat vlastní osobité koncepty historického poznání, jež přinejmenším v dílčích momentech dokonce předjímali další vývoj evropské historické vědy.

Takto utvářených teoretických a metodologických východisek historikovy práce si ve svém příspěvku o Bedřichu Mendlovi a sociálních dějinách středověku všímá Martin Nodl. Autor provádí nejprve komparaci Mendlova vědeckého i životního osudu s německým historikem Theodorem Mayerem, jehož pražské působení bylo záhy ukončeno odchodem na univerzitu v Gießenu. Oba však „patřili k historikům, kteří do česko-německého historiografického prostředí přenášeli podněty moderně pojatého sociálně-historického dějepisu, výrazně ovlivněného myšlenkovým konceptem mladší historické školy národní ekonomie“ (s. 475). Reflektovali je nejen ve svých „analytických studiích o sociálních dějinách vrcholného a pozdního středověku“, ale i v teoretických úvahách, kde se vyjadřovali k „velkým metodologickým, sociologicky ovlivněným konstruktům“. Nodlova studie ukazuje, jak problematické bylo po stránce formální působení obou historiků, kteří dlouze a zpočátku zcela marně usilovali o zavedení semináře pro sociální a hospodářské dějiny v pražském univerzitním prostředí. V souvislosti s Mendlovou habilitací upozorňuje autor na zásluhy Josefa Šusty, jenž „položil hlavní důraz na Mendlův přínos pro poznání hospodářských a sociálních dějin, jejichž pěstování stálo v Čechách na okraji badatelského zájmu“ (s. 479). Je evidentní, že Šusta na Mendlově habilitačním spisu *Sociální krize a zápas ve městech 14. věku* ocenil rovněž metodologický posun inspirovaný evropským hospodářským a sociálním dějepisem, zejména užití metody komparativní, neznamená to ovšem, jak autor uvádí, že by jeho posouzení Mendlovy habilitační práce bylo prosté jakýchkoli výhrad: „Šustovy věcné a vskutku znalecké výtky se týkají některých Mendlových interpretačních postupů, z nichž je však patrné, že si Šusta Mendla velmi cenil,

a dokonce ho i respektoval, a že dokázal připustit, že odlišnosti v jeho pojetí mají stejnou kvalitativní hodnotu jako jeho názory.“ (s. 470). Skutečnost, že za Mendlovou habilitací stál především Šusta (ostatně habilitační komise byla jmenována ve složení Václav Novotný, Josef Pekař a Josef Šusta), nás může přivést na myšlenku, že navzdory všem odlišnostem Mendlova pojetí historického vývoje, jež se zakládalo na zdůraznění aspektů hospodářských a sociálních – i když Josef Šusta ve svém posudku zdůraznil, že se Mendl, coby uchazeč o hodnost „venia doctenti ‚pro hospodářský dějepis středního a nového věku‘ systematicky věnuje dvěma badatelským tématům, státním a politickým dějinám 17. století a dějinám hospodářským, a to jak středověku, tak doby moderní“ (s. 479) – byla tak vlastně zachována kontinuita Gollovy školy, což ostatně potvrzuje Mendlovo vystoupení, jímž se v roce 1937 zastal tzv. starých historiků, jež byli vystaveni předimenzované kritice v prvním čísle časopisu *Dějiny a přítomnost*.

Analýza Mendlovy metodologie, jež podstatně přesahovala zásady gollovské historiografie, a postižení jejich inspiračních zdrojů tvoří pak hlavní část Nodlova příspěvku. Autor vychází z Mendlovy slavné přednášky *Nové proudy v hospodářském a sociálním dějepisě*, proslovené v roce 1929 na Prvním sjezdu československých profesorů filozofie, filologie a historie, v níž zazněly reflexe mnoha myšlenkových směrů soudobé evropské historie, sociologie a filozofie, a připomíná rovněž často opomíjenou skutečnost, že totiž „o metodologii a teorii dějepisné práce, a to nejen z hlediska hospodářských a sociálních dějin, Mendl nezačal uvažovat až ve 20. letech, nýbrž již mnohem dříve, ještě během svých univerzitních studií. O tom svědčí jak jeho práce, která vznikla v Čádově semináři, nazvaná *Zákony v historii*, tak rešerše literatury, již četl v letech 1913-1914.“ (s. 477). Výklad Mendlova metodologického utváření otevřel Nodlovi prostor pro pokračující komparaci s Theodorem Mayerem, když upozornil, že mezi metodologickými východisky obou historiků byly rovněž podstatné rozdíly. Vysvětluje je tím, že Mayer byl žákem Alphonse Dopsche, jež zásadně odmítal interpretační postupy mladší historické školy národní ekonomie („zejména Weberovy ideální typy a Sombartovo i Weberovo pojetí počátků kapitalismu, nemluvě o jeho negativním postoji vůči všem postupům o zobecnění či o modelový výklad hospodářského vývoje společnosti, jež se přičil všem analytickým výzkumům“ – s. 487), zatímco Mendl Weberovu noetiku v podstatě přejímal a o Dopschově teoriích směřujících k výkladu kapitalismu se vyslovoval velmi kriticky. Jako poslední článek srovnání obou historiků pak Nodl uvádí jejich rozdílné, etnický podmíněné pojetí českých dějin: „u Mendla bylo jeho ukotvení v českém intelektuálním prostředí mnohem silnější než u Mayera, jež se do německé pražské historické obce sice časem integroval, avšak ryze českým dějinám středověku se věnoval minimálně a například ve střetech o výklad německé kolonizace zastával neutrální stanovisko. [...] Mendl, obdobně jako mnoho jiných historiků, kteří se hlásili ke Gollově

škole, ve svých výzkumech a interpretacích (...) programově reagoval na práce německých, v Čechách působících historiků, a snažil se je zbavit podle jeho soudu přílišného nacionálně přexponovaného vidění.“ (s. 488). Tato nacionální orientace Mendlova i jeho německých kolegů vyvrcholila podle Nodla na konci 30. let v souvislosti se sporem o národnostní charakter českých a moravských měst ve 14. století a v prvních desetiletích 15. století. Tentokrát ale německé historiky reprezentoval především Mayerův žák Heinz Zatschek. Jestliže se tedy na konci 20. let vedle sebe pokojně rozvíjelo vědecké dílo Mendlovo a Mayerovo, a jak autor příspěvku uvádí: „na akademické půdě se nijak nestýkali, nikdy spolu nevedli žádné polemiky, navzájem se téměř vůbec necitovali a možná se ani nečetli“ (s. 475), zhruba s desetiletým odstupem byla situace v pražských vědeckých kruzích docela jiná, což ukazuje, že konkrétně Mendlovo dílo je třeba vysvětlovat nejen v kontextu s evropskou historickou vědou, jak bylo doposud zvykem, ale rovněž právě ve specifickém kontextu německé medievalistiky, rozvíjené v českém prostředí.

Závěrem Nodlova příspěvku se pak objevuje cenná reflexe Mendlova poválečného osudu, resp. osudu jeho vědeckého díla, která vysvětluje, za jakých okolností byl Mendl po roce 1948 zavržen svými někdejšími žáky Václavem Husou, Jaroslavem Čejchanem nebo Oldřichem Říhou a z jakých důvodů byl pak s odstupem několika let podivně adoptován marxistickou historiografií. Za to, že byl Bedřich Mendl Františkem Grausem jako snad jediný z tzv. buržoazních historiků vzat na vědomí, musel pak zaplatit deformacemi při pozdějších výkladech svého díla, jež by měly být v budoucnu nepochybně rovněž uvedeny na pravou míru.

Recenzovaný sborník *Jaroslav Goll a jeho žáci* je doplněn rovněž materiálovou částí, která prezentuje atraktivní dokumenty osvětlující specifický charakter onoho složitého fenoménu, jímž Gollova škola v kontextu českého dějepiscství i nadále zůstává. Ocenit je třeba i obratný pokus uvést tento směr české historiografie do souvislosti s evropským dějepiscstvím na přelomu 19. a 20. století, což se podařilo v druhé části s názvem *Evropské dějepiscství na přelomu 19. a 20. století – inspirace a paralely*, kde své příspěvky publikovali převážně zahraniční autoři, čímž se celá záležitost posunula na úroveň mezinárodní. Ve svém celku pak obsáhlý soubor textů tematicky se vztahujících ke Gollově škole, ať už těsně nebo volněji, ukázal, že všechny otázky po identitě gollovského dějepiscství nejsou doposud zodpovězeny a že v souvislosti s jejich osvětlováním se naopak objevují nové možnosti interpretace a kontextového začlenění tohoto pozoruhodného zjevu české historické vědy přelomu 19. a 20. století, jenž se vyznačuje dalekosáhlými rezonancemi do minulého století a nepřestává současné badatele udivovat svou mnohoznačností a hloubkou historického myšlení, jež v mnoha dílčích projevech sneslo srovnání se špičkami evropské historické vědy.